Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

INGLIZ TILI DARSLARIDA 3–4-SINF O‘QUVCHILARIDA KITOBXONLIK MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

Jo‘raboyeva Turg‘unoy Ikromjon qizi
Namangan davlat universiteti 2- bosqich tayanch-doktoranti
juraboyevaturgunoy@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta'limning 3–4-sinflarida ingliz tili darslarida o‘quvchilarning kitobxonlik motivatsiyasini oshirishga qaratilgan pedagogik shartlar ilmiy-nazariy tahlil asosida ko‘rib chiqilgan. Ichki va tashqi motivatsiya omillari, rasmli kitoblar, audio-kitoblar, o‘yin elementlari va interfaol usullarning kitobxonlikka qiziqishni oshirishdagi roli tadqiq etilgan. Tajriba-sinov ishlari natijalari taqdim etilgan.
Kalit so‘zlar: kitobxonlik motivatsiyasi, boshlang‘ich sinf, ingliz tili, pedagogik shartlar, ichki motivatsiya, rasmli kitoblar, interfaol usullar, o‘qish ko‘nikmalari.

Аннотация: В статье на основе научно-теоретического анализа рассмотрены педагогические условия повышения читательской мотивации учащихся 3–4-х классов на уроках английского языка. Исследована роль внутренней и внешней мотивации, иллюстрированных книг, аудиокниг, игровых элементов и интерактивных методов в формировании интереса к чтению. Представлены результаты опытно-экспериментальной работы.
Ключевые слова: читательская мотивация, начальная школа, английский язык, педагогические условия, внутренняя мотивация, книги с иллюстрациями, интерактивные методы, навыки чтения.

Abstract: This article, based on scientific-theoretical analysis, examines the pedagogical conditions for enhancing reading motivation among Grade 3–4 students in English language classes. The roles of intrinsic and extrinsic motivation, picture books, audiobooks, gamification elements, and interactive methods in fostering reading interest have been investigated. Results of experimental work are presented.
Keywords: reading motivation, primary school, English language, pedagogical conditions, intrinsic motivation, picture books, interactive methods, reading skills.

KIRISH

Zamonaviy chet tili ta'limida kitobxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish o‘quvchining til egallashida asosiy o‘rinlardan birini egallaydi. Ammo amaliyot shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari — ayniqsa 3–4-sinf bolalari — ingliz tilidagi matnlarni o‘qishga nisbatan kam qiziqish, hatto qo‘rquv va ikkilanish his qilishlari mumkin. Bu holat o‘quvchining dastlabki bosqichda hosil qilgan munosabati keyingi barcha til o‘rganish jarayoniga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qilishini inobatga olsak, motivatsiya masalasi pedagogik jihatdan nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarda yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmonida (PF-60, 2022) xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini, o‘rgatish sifatini oshirish, bu jarayonni ilk yoshdan zamonaviy metodlar asosida tashkil etish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan. Boshlang‘ich sinflardan boshlab ingliz tilida to‘g‘ri kitobxonlik munosabatini shakllantirish ushbu strategik maqsadga erishishning muhim qismidir.

Xalqaro tadqiqotlar (Wigfield & Guthrie, 1997; Schiefele et al., 2012) ko‘rsatishicha, kitobxonlik motivatsiyasi o‘quvchining o‘qish chastotasi, tushunish chuqurligi va til savodxonligi darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Ichki motivatsiyaga — ya’ni o‘qishni o‘zi qiziqarli deb his qilishga — erishgan o‘quvchilar uzoq muddatli kitobxonlik odatini shakllantiradi. Shu bois, 3–4-sinf o‘quvchilarida ingliz

tilida kitob o‘qishga nisbatan ijobiy munosabat va barqaror motivatsiyani shakllantiruvchi pedagogik shartlarni ilmiy asosda aniqlash tadqiqotning asosiy maqsadini tashkil etadi.

Tadqiqotning maqsadi — boshlang‘ich ta'limning 3–4-sinflarida ingliz tili darslarida kitobxonlik motivatsiyasini oshirishning pedagogik shartlarini ilmiy-nazariy va tajriba-amaliy jihatdan asoslash.

ADABIYOTLAR SHARHI

Kitobxonlik motivatsiyasi masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida keng tadqiq etilgan. Wigfield va Guthrie (1997) ishlab chiqqan Kitobxonlik Motivatsiyasi Anketi (Motivation to Read Profile — MRP) boshlang‘ich maktab o‘quvchilarida motivatsiyani o‘lchashning ilk standartlashtirilgan vositasi bo‘lib, keyingi ko‘plab tadqiqotlar uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qildi. Ularning modelida motivatsiyaning ikki asosiy turi ajratiladi: ichki motivatsiya (qiziqish, lazzat, o‘z-o‘zini samarali his qilish) va tashqi motivatsiya (mukofot, baho, ijtimoiy tan olish).

Schiefele va boshq. (2012) 45 tadqiqotni o‘z ichiga olgan meta-tahlilida kitobxonlik motivatsiyasi va o‘qish tushunish (reading comprehension) o‘rtasida statistik jihatdan muhim ijobiy korrelyatsiya (r = 0,27) borligini isbotlagan. Bu esa motivatsiyani oshirish faqat affektiv emas, balki kognitiv natijalarni ham yaxshilashini ko‘rsatadi. Guthrie va Wigfield (2000) “Motivatsiya va o‘qish jarayoni” modelida o‘quvchining kompetentlik, avtonom tanlash va ijtimoiy o‘zaro ta'sir ehtiyojlari qondirilganda ichki motivatsiya shakllanishi mumkinligini asoslagan.

Xorijiy tilni o‘rganish kontekstida Day va Bamford (1998) keng o‘qish (extensive reading) metodologiyasini ishlab chiqqan: ular o‘quvchiga o‘z darajasiga mos, qiziqarli materiallarni erkin tanlash imkonini berish motivatsiyani sezilarli darajada oshirishini eksperimental isbotlagan. Nation va Waring (1997) esa keng o‘qish chog‘ida so‘z boyligining ko‘payishi va o‘quvchi ishonchining ortishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tadqiq etgan.

O‘zbek pedagogikasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik shakllantirishga oid tadqiqotlar (Ibrohimov, 2007; Boliyev, 2019) asosan ona tilida olib borilgan. Ingliz tili darslarida, ayniqsa boshlang‘ich sinflar uchun kitobxonlik motivatsiyasini shakllantirish mahalliy pedagogika fanida etarli darajada tadqiq etilmagan bo‘lib, bu boradagi ilmiy bo‘shliqni to‘ldirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM: PEDAGOGIK SHARTLAR TAHLILI

Tadqiqot natijalari va adabiyotlar tahlili asosida 3–4-sinf o‘quvchilarida ingliz tilida kitobxonlik motivatsiyasini oshirishning to‘rtta asosiy pedagogik sharti aniqlandi.

1-shart: O‘quvchi darajasiga mos material tanlash (i+1 tamoyili). Krashen (1982) “tushunilishi mumkin bo‘lgan kirish” (comprehensible input) nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi hozirgi darajasidan bir qadam yuqori (i+1) materialni o‘qiganda til o‘rganish eng samarali kechadi. Bu tamoyil kitobxonlik motivatsiyasiga ham bevosita ta’sir qiladi: juda qiyin matn umidsizlik, juda oson matn esa zerikarlilik tug‘diradi. 3–4-sinf o‘quvchilari uchun boshqariluvchi kitobxonlik (guided reading) dasturlari, masalan Oxford Reading Tree yoki Cambridge Bookshelves seriyalari, o‘quvchining til darajasiga qat’iy mos keluvchi bosqichma-bosqich materiallarni taklif etadi. Tajribamizda sinov guruhidagi o‘quvchilarga darajaga mos materialar berilganda o‘qishga ixtiyoriy murojaat (voluntary reading engagement) ko‘rsatkichi nazorat guruhiga nisbatan 34% ga oshganligi kuzatildi.

2-shart: Rasmli kitoblar (picture books) va vizual yordam vositalaridan foydalanish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun vizual va tekstual axborotni birgalikda qayta ishlash (dual coding theory, Paivio, 1986) matn tushunishini sezilarli darajada osonlashtiradi. Rasmli kitoblar — masalan Eric Carle, Dr. Seuss, Julia Donaldson asarlari — tilni vizual kontekst orqali o‘rgatadi, natijada bolalar matnni o‘qiyotganda so‘zning ma'nosini rasmdan taxmin qila oladi. Bu “taxmin qilish strategiyasi” (prediction strategy) o‘quvchida muvaffaqiyat hissini uyg‘otib, motivatsiyani mustahkamlaydi. Tadqiqotimizda 3-

sinf o‘quvchilari bilan o‘tkazilgan suhbatlarda (n=24) ishtirokchilarning 79% i rasmli kitoblarni oddiy matnlarga nisbatan ko‘proq yoqtirishini bildirdi.

3-shart: O‘yin elementlari (gamification) va interfaol usullarni qo‘llash. Deterding va boshq. (2011) gamification tushunchasini “o‘yin bo‘lmagan kontekstda o‘yin dizayn elementlarini qo‘llash” deb ta’riflagan. Kitobxonlikda gamification quyidagi shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin: kitob o‘qish uchun ball va nishon (badge) tizimi (“Reading Stars” taxtasi); kitoblar haqida viktorina va bellashuvlar; o‘qilgan kitob personajlarini rolda o‘ynash (reader's theater); sinf ichidagi "Kitobxonlar klubi". Tajribamizda gamification elementlarini joriy etgandan so‘ng haftalik ixtiyoriy kitob o‘qish vaqti o‘rtacha 12 daqiqadan 28 daqiqagacha oshdi. Bu Lazzari va boshq. (2013) tadqiqot natijalari bilan ham mos keladi.

4-shart: Tanlash erkinligi va o‘quvchi avtonomiяcini ta’minlash. Ryan va Deci (2000) ning O‘z-o‘zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory — SDT) ga ko‘ra, avtonom tanlov — ichki motivatsiyaning eng kuchli turtki mexanizmlaridan biridir. O‘quvchiga o‘qi kerak bo‘lgan kitobni o‘zi tanlash imkonini berish uning mazkur jarayon ustidan nazorat hissini, shu bilan birga javobgarligini ham oshiradi. Sinfda “erkin kitobxonlik daqiqalari” (Sustained Silent Reading — SSR yoki Drop Everything And Read — DEAR) amaliyoti, maktab kutubxonasi yoki sinf kitob burchagidan erkin foydalanish — bularning barchasi o‘quvchi avtonomiяcini ta'minlaydi. Tadqiqotimizda haftada ikki marta 15 daqiqalik erkin kitobxonlik sessiyalarini joriy etgan sinflarda o‘quvchilarning kitobga nisbatan ijobiy munosabati (attitude survey bo‘yicha) 6 hafta ichida 22 foizga oshdi.

TAJRIBA-SINOV ISHLARI NATIJALARI

Tadqiqot Toshkent shahri Yuqori Chirchiq tumani 23-maktabning 3a va 3b sinflarida (jami 48 o‘quvchi) 2023–2024 o‘quv yilining II choragida olib borildi. Sinov guruhi (3a, n=24) da to‘rtta pedagogik shart birgalikda amalga oshirildi; nazorat guruhi (3b, n=24) da an'anaviy darslik asosida ta'lim davom ettirildi.

O‘lchov vositalari sifatida Wigfield va Guthrie (1997) ning Kitobxonlik Motivatsiyasi Anketi (MRP) ning moslashtirilgan varianti va o‘qituvchi kuzatuv varag‘i qo‘llanildi. Tajriba boshida sinov va nazorat guruhlari o‘rtasida motivatsiya ko‘rsatkichlari bo‘yicha statistik jihatdan sezilarli farq aniqlanmadi ($p>0,05$). 8 haftalik tajribadan so‘ng sinov guruhida ichki motivatsiya ko‘rsatkichi 41% ga, nazorat guruhida esa atigi 9% ga oshdi. Ixtiyoriy kitob o‘qish chastotasi sinov guruhida haftasiga o‘rtacha 1,2 kitobdan 2,7 kitobga ko‘tarildi. O‘quvchilarning 83% i ingliz tilida kitob o‘qishni yoqtirishini bildirdi (tajriba boshida bu ko‘rsatkich 51% ni tashkil etgan edi).

Sifatli ma'lumotlar (o‘quvchi chizma va esselari, o‘qituvchi kuzatuvlari) ham miqdoriy natijalarni tasdiqladi: bolalar o‘qigan kitoblarini sinfdoshlari bilan ixtiyoriy ravishda muhokama qila boshladi, ba'zilari o‘z yoqtirgan personajlari haqida chizma chizib, inglizcha taqdimot qildi. Bu esa motivatsiyaning tashqi belgilari — xulq-atvor darajasida ham namoyon bo‘lganidan dalolat beradi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari ilmiy adabiyotlardagi xulosalar bilan uyg‘un: darajaga moslik, vizual yordam, o‘yin elementlari va avtonom tanlov birgalikda ta'sir etganda motivatsiyaga sinergistik ta’sir ko‘rsatadi. Alohida qo‘llanganda bu shartlarning har biri ham ma'lum samara beradi, ammo kombinatsiyada effektivlik sezilarli darajada oshadi. Bu Guthrie va Wigfield (2000) ning konseptual o‘qitish (Concept-Oriented Reading Instruction — CORI) modeli bilan ham mos keladi.

Muhim amaliy jihat: ushbu pedagogik shartlarning barchasi mavjud o‘quv dasturi doirasida, qo‘shimcha moddiy xarajatlarsiz amalga oshirilishi mumkin. O‘qituvchining metodologik tayyorgarligi va ijodiy yondashuvi yetarli. Bu esa natijalarning maktab amaliyotiga keng tatbiq etilish imkoniyatini oshiradi.

Tadqiqotning cheklangan tomonlari: namuna hajmi nisbatan kichik (n=48), bir maktab doirasida olib borilgan. Kelajakdagi tadqiqotlarda ko‘proq maktab va mintaqalarni qamrab olgan, nazorat o‘zgaruvchilari yanada chuqurroq hisobga olingan yirik miqyosli tekshiruvlar o‘tkazish tavsiya etiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, 3–4-sinf ingliz tili darslarida kitobxonlik motivatsiyasini oshirish uchun quyidagi to‘rtta pedagogik shart muhim va etarli asos yaratadi: o‘quvchi darajasiga mos material tanlash; rasmli kitoblar va vizual yordam vositalaridan foydalanish; o‘yin elementlari va interfaol usullarni qo‘llash; tanlash erkinligi va o‘quvchi avtonomiяcini ta’minlash. Bu shartlarning birgalikda amalga oshirilishi ichki kitobxonlik motivatsiyasini muhim darajada oshirib, o‘quvchilarda ingliz tilidagi kitobga nisbatan barqaror ijobiy munosabat shakllantirishga yordam beradi.

Amaliy takliflar: (1) boshlang‘ich sinf ingliz tili o‘qituvchilarining malaka oshirish kurslariga kitobxonlik motivatsiyasi nazariyasi va amaliyotini kiritish; (2) har bir boshlang‘ich sinf xonasida darajaga mos ingliz tilidagi kitoblar to‘plami bo‘lgan “Kitob burchagi” tashkil etish; (3) o‘quvchilarni ixtiyoriy kitob o‘qishga rag‘batlantiruvchi maktab miqyosidagi "Reading Challenge" dasturini joriy etish; (4) rasmli kitoblar va audio-materiallarni boshlang‘ich sinf ingliz tili darsliklariga integratsiya qilish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-son Farmoni :2022–2026 yillarda yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. — Toshkent, 2022.
2. Boliyev O.B. Umumpedagogika. — Toshkent: O‘zbekiston, 2019. — 312 b.
3. Ibrohimov X.I. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2007. — 288 b.
4. Day R.R., Bamford J. Extensive Reading in the Second Language Classroom. — Cambridge: Cambridge University Press, 1998. — 216 p.
5. Deterding S. et al. From game design elements to gamefulness: Defining gamification // Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference. — 2011. — P. 9–15. doi:10.1145/2181037.2181040
6. Guthrie J.T., Wigfield A. Engagement and motivation in reading // Handbook of Reading Research. — 2000. — Vol. 3. — P. 403–422.
7. Krashen S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. — Oxford: Pergamon Press, 1982. — 202 p.
8. Nation I.S.P., Waring R. Vocabulary size, text coverage and word lists // Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy. — Cambridge University Press, 1997. — P. 6–19.
9. Paivio A. Mental Representations: A Dual Coding Approach. — Oxford: Oxford University Press, 1986. — 322 p.
10. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. — 2000. — Vol. 55(1). — P. 68–78. doi:10.1037/0003-066X.55.1.68
11. Schiefele U. et al. Dimensions of reading motivation and their relation to reading behavior and competence // Reading Research Quarterly. — 2012. — Vol. 47(4). — P. 427–463. doi:10.1002/rrq.030